

Klarspråk

Falukorv är gemenare än Asienkrisen

Många av frågorna till språkexperterna handlar om stora och små bokstäver eller versaler och gemener, som vi också kallar dem.

Gemenerna, de små, vanliga bokstäverna, är som de allra flesta av oss människor: alldeles vanliga, väldigt många och helt outhärliga i uppgiften att tillsammans skapa en helhet. Versalerna däremot syns mer, är betydligt färre men inte mindre outhärliga i sin uppgift att vara lite särskilda i läsarens ögon.

Självklara fall

Vad är det då som får lillfingret eller något annat för ändamålet passande finger att trycka ner shift-tangenten för att åstadkomma en versal? Ja, regler finns det, och vi kan nog de viktigaste utan att ens behöva tänka efter. Men komplicerande nog finns det både undantag från reglerna och situationer där det inte alls är självklart hur reglerna ska tillämpas.

Låt oss avverka självklarheterna först. Vi ser till att en ny mening börjar med versal liksom att egennamn som Ida, Kristianstad och Japan förses med en stor begynnelsebokstav för att markera att de är just namn. Det där gick ju enkelt. Nu kan vi närma oss de mer besvärliga situationerna.

Här tänker jag behandla några av de frågor som dykt upp på senaste tiden. Mer finns att läsa i Myndigheternas skrivregler (Ds 2001:32).

Kortformen är inte alltid ett namn

Långa namn som Organisationen för det globala nätverket för vattenfrågor kan man av bekvämlighetskäl behöva benämna med en kortare form. Det gäller särskilt i en text där namnet återkommer ofta. En knepighet kan vara att bestämma om kortformen är ett namn som ska skrivas med stor begynnelsebokstav eller om den bara är ett vanligt ord. Just Organisationen för det globala nätverket för vattenfrågor blir rätt och slätt organisationen, vilket är både naturligt och oproblematiskt så länge det bara talas om en organisation i texten. Kom bara ihåg att skriva organisationen med litet o i början. Argumentet att det är just den här specifika organisationen som åsyftas och att man därför av artighetsskäl borde upphöja ordet organisation till ett namn måste avfärdas. Skulle vi följa den principen fick vi alldeles för många versaler som slogs om läsarens uppmärksamhet.

Andra kortformer som är av alltför allmän karaktär för att ses som namn är rådet, unionen och kommissionen. När du använder dem som kortform för Europeiska unionens råd, Europeiska unionen respektive Europeiska kommissionen ska du skriva dem med liten begynnelsebokstav.

I flerordiga namn beror det på

Grundprincipen för flerordiga namn är att det första ordet i namnet skrivs med stor begynnelsebokstav (Förenta nationerna, Europeiska unionen). I och med att jag nu skrev grundprincipen anar du genast att det också kommer undantag. Rätt. Om det första ordet är stiftelsen, föreningen eller liknande kan även andra ordet börja med versal (Stiftelsen Industrifonden). Dock

gäller inte det om andra ordet är en preposition (Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering).

Namn på lagar skrivs med gemen begynnelsebokstav, vilket det inte verkar vara någon större tvekan om. Däremot tycks det inte vara lika bekant att namn på konventioner, traktater och liknande också inleds med liten bokstav.

Asienkrisen och falukorven

När den första delen i en sammansättning är ett geografiskt namn är huvudregeln att den första bokstaven blir en versal. Detta gäller till exempel när man skriver Asienkrisen för att beteckna den finanskris som startade i Asien sommaren 1997, eller Rysslandskrisen för den som tog fart i Ryssland året efter. Däremot gäller det inte för exempelvis falukorv som inte alls behöver vara en korv som stoppats i Falun. Den kan vara tillverkad i Göteborg eller Karlskrona och ändå kallas falukorv. Den geografiska kopplingen har alltså försvunnit och därmed också namnkaraktären och behovet av versal.

Likaväl som att den geografiska kopplingen kan försvinna kan kopplingen till en specifik person försvinna i sammansättningar med personnamn. Ett exempel på det är ordet röntgenstrålar. Det är hundra år sedan Wilhelm Conrad Röntgen fick det allra första nobelpriset i fysik för att ha upptäckt de banbrytande strålarna han fått ge namn åt. I dag är röntgen mer en teknik än namnet på en person och skrivs alltså med gemen begynnelsebokstav.

Nobelpris är ju också en sammansättning med ett personnamn. Det är dessutom ett exempel på att det inte är avgjort en gång för alla om namnkaraktären finns eller inte. I en äldre version av riksdagens skrivregler ansågs namnkaraktären vara borta hos nobelpriset och rekommendationen var litet n. Nu syns allt oftare "Nobelpriset" och i Svenska skrivregler (Svenska språknämnden) finns det med bland exempel på sammansättningar med egennamn som skrivs med stor begynnelsebokstav. Kan det möjligen bero på att personen Nobel blivit mer aktuell på senare år? Hans liv har bland annat dramatiserats på film och uppmärksammades mycket när priset hundraårsjubilerade.

Uppenbarligen kan namnkaraktären försvinna och sedan återkomma. När du hamnar i valet och kvalet om en sådan här sammansättning har kvar sin namnkaraktär eller inte, föreslår vi att du väljer att skriva med gemen begynnelsebokstav. Det är sällan fel. Och det är aldrig fel att rådgöra med någon av språkexperterna.

TEXT: Katarina Lindkvist,
språkexpert i Regeringskansliet
FOTO: Veronika Borzymowski

